

231580

N. DRĂGANU

CUVINTE ȘI OBICEIURI

(CĂPELEȘ, CĂPĂLUȘ; CERGĂLĂU; CORINTEU; MĂTCĂLĂU;
MĂTCUȚĂ; LUCINĂ.)

EXTRAS DIN
BCU Cluj / Central University Library Cluj
„REVISTA FILOLOGICA“
ANUL II (1928)

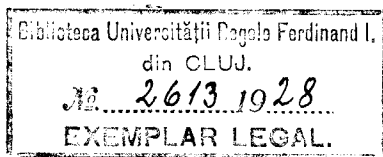
CERNĂUȚI 1928

N. DRĂGANU

CUVINTE ȘI OBICEIURI

(CĂPELEȘ, CĂPĂLUȘ; CERGĂLĂU; CORINTEU; MĂTCALAU;
MĂTCUȚĂ; LUCINĂ.)

BCU Cluj / Central University Libr EXTRAS DIN
„REVISTA FILOLOGICA“
ANUL II (1928)

CERNĂUȚI 1928

CUVINTE ȘI OBICEIURI.

CĂPELEȘ; CĂPĂLUȘ.

În Munții-Apuseni *căpeleșii* sânt niște feciori însărcinați cu conducerea jocului (cf. *Dicț. Acad.*, II, 102). Pentru ca să putem explica originea cuvântului, este necesar să cunoaștem mai amănunțit descrierea jocului în care funcționează aceștia.

Jocul se numește *haidău* (< ung. *hajdú [táncz]*). Pe la Benic se alege în acest joc dintre feciori „trei *birae* sau *căpeleși*, însărcinați cu conducerea jocului“.

„De atribuțiunile căpeleșilor aparține încassarea taxelor din cari se plătește lăutarul, păstrarea ordinii la joc, aplanarea conflictelor dintre feciori, pedepsirea celor neascultători; dintre pedepse cea mai rușinoasă este excluderea de la joc. Pentru ca nici o fată să nu rămăe ne jucată, feciorii n’au voie să-și aleagă jucătoarele“.

.....

„După ce mai toți jucătorii sânt în arenă, *căpeleșii* merg la fete, iau câte una sau două de mână și le încredințează cu multă cuviință jucătorului, care nu poate juca decât cu una sau cel mult cu două. Fetele țin cu mâna stângă degetele cele mici de la mâna dreaptă a jucătorului, așa că feciorii sunt pe marginea cercului în spre lăutar, iar ele în afară“ (Frâncu-Candrea, *Romanii din Munții-Apuseni (Moții)*, p. 133).

Cuvântul, de care ne ocupăm, pare a fi luat din terminologia birurilor agriculturii și-i corespunde unui unguresc **kepélös* = *kepélő* (cu *-ős* în loc de *-ő*, cf. *dőglő* = *dőglős* > rom. *dugleș*, *herés* = **herélös* „coios“ din *herél-* „a cocoși“ > rom. *herleș* „strâmb de picioare; ca și *-ós*, în loc de *-ó*, cf. *căpăluș* „ciomag sau altă bucată de lemn“: *ia de jos un căpăluș cât picioru hornului și prinde a-l măsură pe Țigan, Neam. Rom. pop.* V, 538, < ung. **kapálós* = *kapáló* „săpător“, „cel ce sapă“, v. și A. Scriban, *Arhiva*, 1923, 277, care însă îl derivă greșit din

ung. *kapálás*, pe care îl traduce „ciomăgeală“ în loc de „săpare“ etc.) < *kepel-* 1. „a lega snopii“, „a seceră“; 2. „a da pre-mânda (la secerători); 3 „a zeciu“ (Szinnyei, *MTsz.* I, 1098; Ghetie, *Dicț. magh.-rom.*, p. 362). În cazul din urmă este vorba de strângerea așa-numitului *kepe-pénz* „un fel de dijmă tempore decimarum frugum“ (cf. Szamota-Zolnai, *M Okl Sz.*, 476). Un **kepelős* = *kepelő* înseamnă în acest caz „dijmuitor“, „incassator“, iar atribuțiunea principală a *căpeleșului* este, cum am văzut, tocmai „incassarea taxelor din cari se plătește lău-arul“. Potrivirea este evidentă deci atât ca sens, cât și ca formă.

CERGĂLĂU.

Cergălăii sânt „o comisiune de inși dintre curatorii bisericii și alții, cari a doua zi de Paști de dimineață pleacă în sat și umblă de la casă la casă, să capete ouă și colac pentru petrecerea obișnuită din a doua și a treia zi de Paști“ (Viciu, *Suplement la „Glosar de cuvinte dialectale“*, București, 1925, p. 4 (44), Poșaga de sus, în Munții-Apuseni).

Din punct de vedere formal acest cuvânt îi corespunde ungurescului *csörgölő* < *csörgöl-* = *cserget.* 1. „ein Geräusch machen, klappern, klirren, rauschen, rasseln, prasseln“; 2. „mit etwas klimpern“; 3. „ratschen, schnattern“; 4. „mit der Peitsche schnalzen“; 5. „schwätzen“ (cf. Szinnyei, *M. Tsz.*, 358—359, și Gombocz-Melich, *M. Et. Sz.*, 962—966, s. v. *cserdit*), cu care ar putea fi identic și *csöröglő* „convivium baptismale“, „Taufschmaus“ a cărui etimologie nu s'a dat până acum (cf. *M. Nyelvör.*, XXXIII, 337—338, și *M. Et. Sz.*, 1187).

Păcat că nu ni se descrie obiceiul mai amănunțit, căci din pricina aceasta nu cunoaștem instrumentul cu care sau cum produc *cergălăii* zgomotul după care sânt numiți (cf. „clămpănitul“ brezei, caprei sau turcei; „zurgăluitul“ unor clopoței; „pocnetul“ biciului; „ciocănitul“ la ușa, etc.).

CORINTEU.

Tiktin, *DRG.*, 416, atestă pe *corinteu*, s. m., în propozițiunea: *Seara, când cuscrii și corintei s'au fost așezat la odihnă* (Slavici, *Conv. Lit.*, VI, 231), îl traduce „Ehrenbegleiter der Braut“ și adaugă: „Viell. zu ngr. χαρπατσώ »Spas machen«,

also eig. »Spasmacher«». Într'adevăr însă este vorba de un corespondent al ungurescului *kurjantó* „chiuitor“, „strigător“, pe care Slavici a trebuit să-l cunoască din regiunea Siriei (jud. Arad) în care s'a născut.

MĂTCĂLĂU; MĂTCUȚĂ.

Asupra *mătcălăului* ne putem informa de la Sim. Manguica, *Calendar* pe 1883 (18 și 25 Aprilie), Dr. At. M. Marienescu, *Mătcălăul sau înfărtăția și însurăția*, în „Familia“, Oradea-Mare, a. XXX — 1899, p. 126; Aurel Iana, *Din credințele poporului român din Maidan de lângă Oravița*, în „Familia“, Oradea-Mare. a. XXVI — 1890, p. 6, și mai ales din S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români*, vol. III, București, 1901, pp. 189—190, unde, afară de lucrările citate, se mai utilizează și o seamă de comunicări.

Pentru Marian, l. c., „*Mătcălăul*, după credința Românilor din Banat, e o ființă parte omenească și parte îngerească, un june frumos și nemuritor, care umblă în lume ca și *Sântoaderii* și *Rusalele*, dar pe carele oamenii nu-l pot vedea, din cauză că lumea s'a spurcat cu sudalme și fărădelegi. Mătcălăul e frate mai mic cu Paștile.

Sub *Mătcălău*, numit și *Paștile mici*, se înțelege și o sărbătoare, care se ține de către unii Luni după Paști, de către alții Marți după Paști, iar de către cei mai mulți inși Luni și Marți după Duminica Tomei.

În această zi bărbații nu lucrează nimic la câmp, pentrucă *Mătcălăul* viorează bucatele semănate și se aduce trăsnet.

Tot din această cauză nu lucrează nici femeile nimic în casă, anume: nu torc, nu țes, nu cos în ziua aceasta.

Pentru feciori și fete însă *Mătcălăul* este nu numai o zi de serbare, ci totodată și o zi de *înfărtăție* și *insurăție*.

În ziua de *Mătcălău* adecă, pretutindeni în Banat este dătină de a se aduna mai multe fete la un loc și a se *mătcuța* adecă a se prinde *mătcuțe*, *văruice*, *surori*, a se *insurăți*, după cum se *înfărtățesc* feciorii, adecă după cum se prind aceștia *fărtați* sau *frați de cruce*.

Precum la prinderea feciorilor ca frați de cruce, așa și la *mătcuțarea* fetelor, se pun 3, 5, 7, sau și mai multe persoane,

cu acea deosebire numai că între frații de cruce se iau și femei, pe când la mătcuțarea fetelor se iau numai fete.

Însurățirea sau mătcuțarea fetelor se face de comun numai la *Mătcălău*, pe când feciorii *mănâncă cruce*, adică *se înfrățesc*, nu numai în această zi, ci în ori și care altă serbătoare de peste an.

Obiceiul este cunoscut și în *Mehedinți* unde *Mătcălău*, și n., înseamnă „petrecere după Paști, numită și *Însoroșit*: se adună băeți și fete, schimbă ouă roșii între ei și zic că s'au făcut frați“ (Vârcol, în *Noua Rev. Rom.*, 1910, p. 87).

În jud. Muscel acest obicei n'are numele de *mătcălău*, ci de „*datul de văr*, de verișoară și de surată“. El se repetă în fiecare an în ziua de Duminica Moșilor (sau „*Morților*“). „Fiecare copil, fată ori băiat și-alege un tovarăș de sama lui, cu care se prinde văr, surată ori verișoară. Fetele au și surate și verișoare... Copiii îl fac (își dau) cu străchini, iar fetele și flăcăii cu farfurii și căni de porțelan. În farfurie sau strachină, se aștern flori de grădină și se toarnă și puțină, apă; apoi se umple strachina (și farfuria) cu fel de fel de lucruri: felie de pâine, colivă, pâsat, „colarezi“ (orez ori făină cu lapte), ouă, caș dulce, cozonaci, turte dulci și chiar fragi, că fragile tocmai atunci se coc. Se mai pune și o lumânare. Apoi strachina astfel împodobită se *tămâie*“ (C. Rădulescu-Codin și D. Mihalache, *Sărbătorile poporului* etc., București, 1909, p. 67; cf. și T. Pamfile, *Sărbătorile de vară la Români*, București, 1910, p. 17). Dintre dicționare înregistrează acest cuvânt Alexi cu sensul „*Allerseelentag*“, Barcianu cu cel de „*Montag nach Quasimodogeniti, dem Andenken der Toten gewidmet*“, Șăineanu, *Dicț. Univ.*: „*Lunia morților, sărbătoare bănățeană ce cade obișnuit în Lunia după Dumineca Tomei: la Mătcălău se fac rugăciuni și pomană pentru sufletele răposaților*“, și Tiktin, *DRG.*, 962, care se referă la Marian, l. c. Nici unul din acești doi din urmă nu cunoaște etimologia cuvântului.

Având în vedere întinderea geografică a lui *mătcălău*, ar trebui să ne gândim întâiu la o legătură cu s.-cr. *matka*. Dar derivarea lui *mătcălău* din s.-cr. *matka* nu este posibilă, mai întâiu fiindcă acesta înseamnă „*Gebärmutter; Flußbett; Bienenkönigin*“ și n'am putea explica desvoltarea înțelesului; apoi pentru că obiceiul descris mai sus, care, cât se vede din între-

buințarea rom. băn. *cumnațe* „cumnate“ pentru „surate“, a pătruns de la Români la Sârbi (Orșova, Negotin, Srem, Banat), cum îmi atrage atenția d-l E. Petrovici, este numit de aceștia *družičalo* > *ružičalo* (v. Vuk St. Karađič, *Srpski Rječnik*, 147—148), pentru care cf. v.-sl. (> rut., ceh., pol., v.-sl.) *družika* „Freundin“, „Brautjungfer“, *družati* „comitem se praeberere“, „sociare“, etc.

Nouă ne-a venit obiceiul din biserica apuseană, probabil prin Românii catolicizați din Huniedoara sau prin cei calvinizați din Banat. Din punctul de vedere al formei adecă *mătcălău* are înfățișare ungurească și într'adevăr derivă din ung. *mátkáló* < *mátkál-* „sponsam nomino“, „Braut nennen, verloben“ (cf. Szarvas-Simonyi, *M. Nyf. Sz.*, II 708), iar acesta, ca și rom. *mătcuță*, din care a fost derivat verbul *a se mătcuța*, < ung. *mátka* (> slav. *matka*) 1. „sponsus, sponsa“, „verlobter, verlobte“; 2. „amasius, amasia, amicus, amica“; „geliebte“ (cf. Szarvas-Simonyi, *M. Nyf. Sz.*, II, 708; Szinnyei, *M. Tsz.*, I, 1413) și 3. „fecior care la Rusalii capătă un ou de la o fată“ (cf. Szinnyei, *M. Tsz.* I, 1413).

În loc de *mátkáló* (*M. Nyelvör.*, XXXI, 43, în com. Zala, Somogy, Tolna) ungurește se zice de obicei *mátkázó* sau *mátkázó-vasárnap* „Duminica albă (cea dintâiu Duminică după Paști)“ (cf. Szinnyei, *M. Tsz.*, I, 1414, în com. Somogy și la Ciangăii din Moldova). Obiceiurile amintite se găsesc întocmai și la Unguri.

De încheiere observ că acest *mătcălău* n'are a face nimic cu *mătcălău* „un linguroiu mare ce se folosește la mestecat în căldare când fierb lictar“ (Viciu, *Glosar*, 117, Coșeiu, I. Dej; Pamfile, *Industria casnică*, p. 23), care, evident, este un augmentativ născut din *mătcă* sau *mătcă* (< rad. v.-slav. *męsti, meťa, mařiti* „turbare“, cf. Cihac, II, p. 190, și O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 59) + suf. *-ălău* (cf. *bătălău, jintălău* etc.), cum bănuiește bine Viciu, I. c.

LUCINĂ.

Lucină, s. f., plur. *-i*, după S. Fl. Marian, *Ornitologia populară română*, Cernăuți, 1883, I, p. 58, n. 2, „e un cuvânt foarte uzitat în Bucovina atât în vorba de toate zilele, cât și

în cântecele poporane“ ... și „... înseamnă mai întâiu un loc deschis în munți și păduri, o poiană în care poate foarte lesne străbate și luci soarele, și apoi culmea unui deal. În Bucovina se află și un sat, câțiva munți și dealuri cari poartă numele de *Lucină* (cf. Marian, o. c., I, 58 ; II, 213 ; *Tradiții pop. la Rom. din Bucovina*, București 1895, p. 127, 250, și poezia populară comunicată de Marian : *Pe cel deal, pe cea lucină Este-o creangă de sulcină Bate vântul și-o clatină Din vârv pân' la rădăcină*). Dintre dicționare o cunosc Alexi și Barcianu, care o traduc „die Lichtung“, și Tiktin, *DRG.*, 926 (după Marian), care o traduce „grosse Waldwiese“ și adaugă : „Et. zu a luci“.

Într'adevăr însă avem a face cu ceho-rut. *lučina* < *lōka* „Tal, Wiese“ (cf. ceh. *lučina* „Wiese“, ap. Berneker, *SEW.*, 739 ; cf. și srb. *Lučina*, rut. gal. *Łučany*, *Łučyni* etc., ap. Fr. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, I, Nr. 298).

N. Drăganu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

